

IX. Befejezés.

A költészet egy széles terét átvándoroltuk és mindenütt művelve találtuk az elegiát. A héberek gyászdalaitól fogva egészen le a legujabb kor „világfájdalmáig“ a fölöndult költői kedély örvendetes és bánatos szemlélődése minden népeknél oly költeményekben nyilvánult, melyeket az irodalmi szokás „elegiáknak“ nevez. Mindenütt iparkodtunk az elegiát rokon műfajoktól elválasztani; ez lévén Lessing szerint ¹⁾, az aesthetikus feladata. Hátra marad tehát, a tanulmányunk számos helyein szét szórva elmondottak rövid összevonása, hogy az elegia lényege annál világosabban és határozottabban kitűnjék.

Hajdanában az elegia az emberi érzés és gondolkozás egész nagy terét karolta át: megdallozta a lakoma és társasági élet vidám örömeit, és a szerelem gyönyörét és fájdalmát; buzdított a hazáért való küzdelemre, és tanított a bölcsesség egyes mondatain; szeretett holtakat gyászolt és megéneklé a természet örök szépségeit. Ily sokoldalulag és gazdagon fejlődött az elegia hellen földön, midőn a művészet és irodalom virágzása tetőpontján állott. A görög élet hanyatlásával megszűkültek határai: a panasz, még pedig főleg a szerelmi panasz lön leglényegesebb tartalma, és ezen formában vették át és tökélesbitették a rómaiak, kiknek elegiái ezen műfaj örök remekei közé tartoznak.

Láttuk, hogy Jóniában az eposztól mikép vált el az elegia, és hogy mily nehezeire esett a

¹⁾ Hamburgische Dramaturgie. I. 384.

görög szellemnek számára a megfelelő tért megtalálni, melyet a rómaiak később oly öntudatosan és művészién műveltek. Láttuk továbbá, hogy mind a két népnél a distichon volt az elegia egyedüli formája, és hogy mikép érte az el Rómában a tökély legmagasb fokát.

Az újabbak az elegia művelésénél más ösvényen haladtak. Ők a distichonnak elegiai rajzokra igen alkalmas, de a modern nyelvek szellemeinek csak korlátozottabb mértékben megfelelő formáját félre lökték és elegiai költemények számára igen gyakran a tartalom követelése szerint különféle más, többnyire rimes modern versmértéket választottak. Habár a distichon nagy előnyeit az elegiai költészetre nézve nem tagadjuk, mint ezt a hellen elegiáról szólva bővebben tárgyaltuk is, — mégis el kell ismernünk, hogy az újabb költészet rimje és strophai szerkezete az elegiai költészet lényegének igen megfelel; mert a strophai szerkezet kitünő eszközzül szolgálhat a költőnek, hogy a kedély azon tárgyához és önmagához újra és újra visszatérését, melyet a szemlélődő költészet követel, már külformájában is föltüntetheti.

Az elegia kompozíciója szintén nagy változáson ment keresztül. Már az ókor az elegiától, a szemlélődés gyakran megszakított és újra fölvetett fonalát követelte és láttuk, hogy az antik elegiai művészetnek legjelesebb művei ezen követelményt mily magas mértékben teljesíték. Az előadás szemlélődés és leírás, érzelem kifakadások és festések közt nyugtalanul, de művésziiesen ingadozott. A reflexio megkezdett fonala megszakított, hogy a költemény folyamatában újra fölvetessék. A tárgyalás haladása hasonlított tehát a hullámok hömpölygéséhez, a melyben az örökös esés és emelkedés, előre és hátra hullámozás a szemet tovavonzza és még is lebilincseli. De ezen hullámozásnak nem szabad megtörnie vagy zürhanggal végződnie, — fölindult kedélye előadásában

kell, hogy a költő nyugalmát lelje; a költeménynek az összeütköző érzelmek és gondolatok azon kiegyenlítésével kell végződnie, mely nélkül minden költői mű eltéveszti célját, mint egy zenedarab, ha előadása közben a hangszer húrjai szétrepednek, — mint zuhatag, ha nem ezüst folyóként zöld réteken vagy erdőkön keresztül folynék tovább, hanem rögtön és váratlanul nagy magasságból feneketlen mélységbe esnék le és eltűnnék.

Az elegia ezen reflektáló jellemét az újkor kifejté és tovább fejleszté. Ugyanazon mértékben, mint a látkör mindinkább tágult, mint a világ nézlet mindinkább mélyebbé lön, — a reflektáló költészet is az ember minden gondolat- és érzésköreit át karolta. Részint a dal-, részint pedig a philosophiai, azaz didaktikai költészet által körülhatárolva, azon végtelen tért foglalja el, mely e kettő közt fekszik. Mig a dal a sziv egyszerű s közvetlen érzelmének találó, zárt és zenei kifejezést ad; mig az óda a lelkesülés szárnyain csak magas gondolatok és képek után nyúl és azokat merész és nagy vonásokban vázolja: — addig az elegia csendes, habár gyakran megszakadt folyammal oly sokkal bővebb és szabadabb formában ömlik, mely sem az éneket, sem a határozott és merész kifejezést különösen számba venni nem tartozik. Sőt az elegia a gondolatok és érzelmek szélesebb és teljesebb áradatát követeli, hogy ez, a műfaj lényegénél fogva, a leírás által gyakran föltartóztatva ne legyen és maga is, úgy szólván, bizonytalanul ne ingadozzék.

Mert ez az elegia kompositiójára nézve a leglényegesebb kellék. A görögöktől nem birunk annyival, hogy e tekintetben teljes és meghatározó ítéletet hozhatnánk. De a rómaiak legjobb példáiból látjuk, hogy ezen jellemvonás már az ókorban e műfaj leglényegesebbjei közé számított. És ez tulajdonképen már a szemlélődő költészet legegyszerűbb fogalmában

rejlük: az ember a külvilággal bizonyos viszonyba lép, vagy olyanban már találja magát; tekintete és gondolata nyugtalanul szállong ide s tova, majd a világra, majd önön belsejébe; kimondja, hogy mi hatotta meg őt és azután ezen meghatottság lényegét igyekezik kifejteni. Mintaszerű e tekintetben, mint láttuk, Schiller „Sétá“-ja. A mily sokfélekép érintetik a szem a külvilág képei által utközben a mezők, erdők és emberi lakások között, oly különfélekép hatnak azok a fogékony kedélyre. Harmonikai egymásutánban változnak így kép és gondolat és a költő művészete által egy egész kérekítettnek ki.

A kül-és belvilágra való ezen váltakozó tekintet magában a költő érzéseiben is bizonyos fel és alá hullámzást, az öröm és fájdalom közt bizonyos ingásbingást eredményez; mert a külvilág mindenkor különféle oldalokról s a színezés örökös változásában mutatkozik, és minden más alakban az alanyra másképen hat. A szerelem számtalan mozzanatainak p. o. csak egyikét emeli ki a dalköltő: most szeretője kecsét, majd hűségét vagy hűtlenségét, vagy hogy megemlékszik-e még róla, vagy pedig az elválás fájdalmát stb. szóval: mindig csak egy jelenetet dalol meg. Másképp az elegikusnál. Előtte ezen egyes vonások egymásután, a mint emlékezetében ébrednek, a mint reflexiója azokat fölkelte, — tünnek föl és azáltal oly költeményt alkot, mely benseje ingadozó voltát visszatükrözi.

A történet fonalán igyekeztünk kimutatni, hogy az elegia a panasz dal jellemét nem követeli mulhatatlanul. De dacára ennek mégsem történt minden ok nélkül az, hogy a szemlélődő költészet épen azon gyászt és bút tette magáévá, a mely közönségesen legjellemzőbb elemének tartatik. Ezen körülmény a reflektáló költészet lényegében rejlik; mert a dolgok szemlélésénél a gondolkozó előtt annyi gyarlóság és hiány ötlük föl, annyi, mi hajdanta szebb volt,

vagy a mi óhajtása szerint, szebb lehetne: — hogy szivében bizonyos elégedetlenség támad, mely a tárgyakat némi bánat könnyü fátyolával borítja. Ezen gyöngéd bánat a hangos panasznál inkább megfelel a szemlélődésnek. És csakugyan legjelesebb azon elegiai költemény, melyben a gyász hangja a reflexiót csak gyöngén rezgi át, mint ezt tanulmányunk folyamában több helyütt meg is említettük. Még Goethe római elegiáinak is, a szerelmi boldogság ezen legderültebb és legkecsesebb képeinek, Róma nagyszerü múltja és az egykori dicsőség omladékai szolgálnak háttérül. Így továbbá Mimnermos az ifjúság és szépség dicsőítésében annak mulandóságára emlékeztet és ily formán az életkedv vidor képeit búval elárnyalja. Az elegia ilyformán lágy s olvadó alaphangot nyert: az események az emberen, ki odaadólag elmereng rajtok, és a dolgok s saját keble közti viszonyába elmélyed.

Ha azon számos egyes vonásokat, miket eddig felsoroltunk, itt végül újra egybefoglaljuk, — úgy az elegia meghatározásaul azon már most félre nem érthető rövid eredményhez jutunk, hogy az elegia reflektáló, túlnyomólag bánatos színezetű költemény.

Ezen két tulajdonság által: a reflexio és a bánatos színezet által, az elegia minden rokonaitól határozottan meg van különböztetve. A dal, a tárgy tekintetbevétele nélkül, a sziv pillanatnyi érzelmeit rövid, énekelhető formákban fejezi ki; lényege kizár minden szemlélődést, mert az által az érzelmkifakadás közvetlensége elvesznék. Sokkal inkább megközelíti az elegiai határt az óda, de ezt soha lényeges hátránya nélkül nem teheti. Lelkesülésének szárnyalata a reflexio ingadozása alatt szükségképen szenvednie kell és gondolat és nyelvbéli merészsége reflektáló elemek beveggyülése által nagy részt kárba vész. Az elegia és idyll egymás mellé állítása

Schiller¹⁾ által, a két műfaj könnyen összetévesztethetnék. Azonban merőben különböznek egymástól. Hogy az idyll elegiai elemeket tartalmaz, az mélyen rejlik ezen műfaj lényegében. Az idyll oly állapotokat fest, melyeknek a természet és műveltség egy rég eltűnt — ha egyáltalán létezett — egysége szolgál alapul. Édeni állapotok ezek, gazdagok béke- és megelégedettségben, és a jelennek megváltozására minden kívánság és vágyódás nélkül. Az ártatlan élet ezen rajzaiba a költő szándéka nélkül is a bánat bizonyos vonása, azon boldog idők eltűntéből eredő gyász bizonyos árnyéka bévegyül. Az idylli kép azonban, egészen tárgyilagos előadás mellett is, fölgerjeszti emez elegiai hangulatot; mert az ő békesége az olvasót a hajdan és jelen összehasonlítására készíti, mely összehasonlítás mindig a jelenkor hátrányára üt ki. Ennyiből áll a két műfaj rokonsága. Távolság fekszik azonban az idylltól minden reflexió, a mely zavaró zürhang gyanánt rontaná meg amaz arkadiai állapotok képét.²⁾ Az idyll azonkívül epikai költemény, mert elbeszélés nélkül üres leírásá süllyedne.

A mi a heróidét illeti, az egészen a költői levél teréhez tartozik, és ettől csak abban különbözik, hogy itt a költő saját nevében szól, holott a heróidban történeti személyt szólaltat meg. Mind a két műfaj lyrai-epikai monolog. Ez közös jellemük; általában abban különböznek, hogy az epistola tanszerüvé válhatik és akkor egészen a tanköltemény körébe tartozik, és továbbá, hogy satyrikus szint is ölthet, — a heróid azonban e két térbe soha át nem

¹⁾ Sämtliche Werke (in 2 Bänden) II. p. 642.

²⁾ Legújabb időkben pl. a német költő Hartmann Mór „Adam und Eva“ című idylljét reflektáló elemek bevegyülése által a közönséges rimelt falusi beszédek („Dorfgeschichten“) színvonala fölé emelni igyekezett. Hanem épen azáltal, a mű számos szépségei dacára teljesen hajótörést szenvedett.

csaphat. Ebben egy történeti személy más történeti személyhez irt levélben körülményei képét festi; — a heróid fölvehet tehát epikai elemeket, sőt a legtöbb esetben kényszerítve van reá. A heróid azon személynek csupán kedélyállapotját is festheti ugyan, és ha az szomorú, úgy az elegiához igen hasonlóná válhatik. Dacára ennek azonban alig lehetséges a két műfaj összetévesztése, mert a heróidba a szemlélődő jellem mindig csak erőszakosan lesz beoltható.

Az elegia és didaktikai költészet viszonyát történelmi nyomozásaink alkalmával gyakran megérintettük. A reflexio túlnyomósága által az elegia könnyen megközelíti a tanköltemény határait, de ezen esetben jelleméből egészen kivetkezik. A két műfaj ellentéte azonban oly nagy, határvonaluk oly szigorú, hogy pontos meghatározás mindig lehetséges nem is volna. A tanköltemény nem egyéb mint rimbe szedett értekezés; — és mily nagy a lépés ezen költészeti kuriosumtól az elegia művészies kompositiójához, a mint azt előbb kifejtteni igyekeztünk! —

Az elegia oly műfaj, mely csak akkor virulhat igazán, ha valamely korszak műveltsége legmagasabb virágzását elérte; mert ezen műveltségen alapszik az. Perikles korszaka, az Augusztusi Róma, a 18-dik, és a 19-dik század első fele kedvezők voltak reá nézve. Az elegia mindenfelé sokféleképen, és nagy szorgalommal műveltetett, — ha nem is mindig szerencsével, mert sikerüléséhez sem lágy érzés, sem pedig szellemes reflexio egyedül nem elégséges; hanem csak e két elem szoros összeköttetése és át meghatása által válhatik az elegia örök remekművé.

Bécs. Nyom. Fromme Károly.